

Türk Kadını Sahnede

Bugün 6 aralık 1973.

Tam elli yıl önce 6 aralık 1923 perşembe gecesi, o güne kadar bütün sanat hayatım boyunca ülkü edindiğim, Türk kadınının sahneye çıkması resmen gerçekleşti. Eğer bir gün Türk Tiyatro Tarihi'nde bayram günü seçilmek gerekirse bu, elbette ki tiyatromuzun öksüzlükten kurtulduğu gün olacaktır.

Cumhuriyet'in benimsenmesinden iki gün sonra Adnan (Adıvar) Bey'in evinde, Halide Edip (Adıvar) Hanım'ın da hazır olduğu bir toplantıda, kafamda tasarladığım bir atılımı söz konusu ettim. «Ateşten Gömlek» filminde olduğu gibi, yine Bedia ile Münire'yi, yeni bir piyeste, sahneye çıkarmak istediğimi söyledim. Adnan Bey'den aldığım karşılık şu oldu:

«Bu konuda bizim kişisel görüşümüzü bilirsin. Bence bir sakınca olmadığı gibi, tam tersine, böyle bir girişimi temsil ettiğim Cumhuriyet Hükümeti de sevinçle onaylar. Elveriş ki, bunu uygulayacağın güne kadar, burada kümelenen kara kuvvetin bağnaz yardımcılarını sizi engellemesinler. Sen hazırlan, kesin gününü de bana bildir, gereken tertibi alalım!»

Adnan Bey, kuşkusunda haklıydı: Başarısız bir deneme olmuştu.

O güne kadar yıllarca Türk kadınının sahneye katılması için dergilerde yazılar yazmıştım. Tiyatromuzun, tiyatro yazarlığımızın gelişmesi için kadınımların, bu sanatı kısırlıktan kurtarması yolunda sayfalar üstünde umacılarla savaşmıştım. Hatta bir yazımda:

«Çimde bir his var ki artık, daha çok beklemeyeceğiz. Yarın, kalbinde tiyatro sevgisiyle sanat hevesinden başka bir şey bulunmayan hanımlarımızdan elbet bir cesuru çıkacak ve sahneye katılacak. Yıllardan beri kolumuzu, budumuzu kimildatmayan bağnazlığın nasıl bir «Heyülâ» olduğunu ispat edecek!» (9 kasım 1918, Temaşa) demiştim.

Gerçekten de çok iyi bir alleden «AFİFE» adında böyle kahraman, okumuş bir kız çıktı, sahneye atıldı. Ama Heyülâ sandığımız kara umacı onu yendi ve yedi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu çökmüş, bütün ülkeyi yabancı güçler paylaşmıştı. İstanbul'da çıkarıcı çevreler, işbirlikçiler başa geçmişti. Kukla hükümet dar boğazlara dayanınca, halkı oyalamak için, her zaman, her yerde olduğu gibi, din, iman, vicdan sömürülerine girişirdi. 1918. işte böyle bir dönemdi. Bağnazlık hortlamış, kol geziyordu. Yaşayanları bırakın, çoktan göçen büyük şair Tevfik Fikret'i bile nerdeyse, sırtlan ağılından fırlatmış gibi, mezarından çıkarıp sorguya sürüklüyecekti. Öyle inanılmaz bir saldırı dönemine girilmişti. İşte ilk Türk kadınının sahneye çıkarılması böylesine kara, böylesine mutsuz günlere rastlamıştı. Bricik güven taşıyan gizlilikteydi. Kılmseye haber vermeden, çomarları uyandırmadan bir oldu bittiye getirmek gerekti. Nitekim DARÜLBEDAY'ı de böyle yaptı. 1920'nin 9 eylül perşembe akşamı, Kadıköy kışık APOLLON Tiyatrosunda (şimdiki REX sineması) Hüseyin Suat YALÇIN'ın «Yamalar» piyesinde Jale takma adıyla Afife'yi

Olaylar ve görüşler

ELLİ YIL ÖNCE..

Muhsin ERTUĞRUL

sahneye çıkarmıştı. Böylelikle ilk Türk kadını tiyatroya ayak basmış oluyordu. Gel gelelim, ertesi hafta yine Kadıköy'ünde, bu kez «Tatlı Sır» piyesindeki NEYİR rolüyle Afife'nin sahneye çıktığı çevrede duyuldu. Gerisini DARÜLBEDAY'ı idare kurulunun 15 eylül 1920'de Belediye Başkanlığına tandırname üslûbuyla yazdığı belgeden okuyalım:

(...) Birinci perdenin sonunda Kadıköy Polis Başkomiseri Efendi sahneye geldi ve aktisler arasında müslim bir hanım bulunduğundan oyunu yasaklayacağını bildirdi. Jale Hanımın ikinci perdede vazifesi olmadığı, üçüncü perdedeki rolü de ehemmiyetsiz olduğundan oyunun yasaklanması gibi bir olaya girişilmemesi, şayet bu hanımın aktislik etmesini engelleyen bir kanun varsa ertesi gün zabıtaca uygulanması, orada bulunan yönetim kurulu üyelerimizden Hüseyin Suat (Yalçın) ve İbnürrefik Ahmet Nurl (Sekizinci) ve edebî-kurul üyeleri Reşat Nurl (Güntekin) ve Salih Fuat Beyler tarafından rica edildi. Bu ricaya aldırmadan ikinci perdeden sonra oyunun yasaklandığı seyircilere duyuruldu. Müslim kadınların resmi devlet dairelerinde memurluk, tüccar yanında yazıcılık, veznedarlık, sokaklarda satıcılık, hatta ellerinde resmi vesika ile fahişelik etmesine hükümetçe müsaade edildiği halde bir sanat mesleği olan tiyatroculuğa girmesini yasaklayan hiç bir sebep olmaması gerekir. (...) Zabıta, oyunu yasaklamakla kalmamış, olay sırasında sahnede bulunan Şair Celâl Sâhîr (Erozan) Beyi merkeze götürüp iki saat tutuklamıştır.

Sahnede, kellesi ve geleceği üstüne pazarlık sürerken zavallı Afife, zalim bir avcı önünden seyirten sülün gibi daldan dala kaçmış, sonunda, tiyatro kiracısı Siroçkin'in evine sığınmıştı. Böylesine kahramanca başlayan ümit dolu bir sanat hayatı nasıl bitti diye merak ederseniz, şöyle sonuçlandı:

«Biraz sonra, iki hastabakıcı, başhekimin önüne bir sedyeye bıraktılar. Dikkat ettim, bu sedyenin ne altında bir taşkınlık, ne üstünde bir şişkinlik vardı. Boş hissini veriyordu. Yalnız battanienin ucundan bir tutam saç çıkmıştı. Örtüyü attıkları zaman dehşetle yerimden kalktığımı hatırlıyorum. Karşımda, sadece iri siyah gözleriyle canlı bir ceset vardı. Ceset yavaş yavaş doğruldu. Bacakları, kolları bükülmüştü. Deri bir torba içinde beş on kemikten ibaretti bu insan!»

«— Beni unuttunlar, diyordu, sahneye çıktığım zaman alımdan öpen muharrir, beni teşvik eden büyük adamlar, hayranlarım, seyircilerim, arkadaşlarım, hepsi beni unuttu. Burada boğuluyorum, timarhane köşesinde ölmek istemiyorum. Ne yapın yapın, beni çıkarın buradan!» (Nusret Safa Coşkun, Perde ve Sahne dergisi, 1941, No. 6).

Kadıköy başkomiseri, bağnaz bir göreneğin etkisinde, Afife'nin ilk sanat adımını kösteklemişti. Ona bunu yaptıran geri bırakılmış toplumdur. Böylece kızın yaşam kaynağını, sanata bağlı narin köklerini kurutmuştu. Bu «Başkomiser olayı», DARÜLBEDAY'ı o kadar yıldırmıştı ki, İstanbul'a ikinci bir Fatih gibi giren Refet Paşa (Bele)nin şerefine 31 ekim 1922'de verilen «UÇURUM» oyununda, fırsatı değerlendiren, ikinci kez Afife deneyine girişemedi. Afife'nin kahramanlığı, belleklerde altından bir anıt, ama tiyatro çevresinde ocak kurumuyule örtülü bir anı gibi kaldı.

İkinci Deney

En güçlü kızının ağız yoklamasından aldığım onaydan sonra hazırlığa başladım. Önemli konu, oynanacak piyesin seçimiydi. Atılacak adım, Cumhuriyet döneminde Türk kadınının sahne sanatına girişini resmen mühürleyecekti.

Batı'da tiyatro okulunu bitiren öğrencilerin, özellikle kadınların, hangi piyeste, hangi rolde sahneye adım atışları, ömür boyu tatlı bir anı sayılır. Şimdi iş, bu tarihi olayı dile getirecek piyesin yüce bir nitelik taşımasını sağlamaktır. Onlara donuk patates, çürük domates gibi tatsız, ekşi bir vodvil oynatamazdım. Bir başeser gerekir. Bunda imdadıma yetişen, yaymacılardan aldığım bir kitaptaki şöyle bir yazı oldu:

«Bizim tiyatromuz kadar yenileştirilmesi gereken hiç bir şey yoktur. İnsanı bunaltan ağır bir hava, bol bol toz duman, can sıkıntısı. İnsan tiyatroya, inanın, gidilecek başka yer olmadığı için gidiyor. Sahneye bakar bakmaz esnersin, sonra da içinden sövüp sayarsın.

Tiyatronun havası budalaca şeylerle değiştirilemez. Sebep de pek sade: Tiyatroyu bu türlü şeylerle destekleyip onarma işi şimdiye kadar çok denenmiştir. Artık tiyatroyu başka bir kutuba başvurup yenileştirmek gerekir. O kutup da SHAKESPEARE'dir. SHAKESPEARE'i ders almak için, sadece tiyatroyu ye-

nileştirmek için her yerde, her zaman oynamak şarttır.» (Anton Cehof, 1882)

Beynimin ibresi «OTHELLO» üstünde durdu. Bu piyesin erkek rolleri ne kadar ağırsa, iki kadın rolü o kadar hafiftir. Hemen işe başladık, bir ayda eser hazırlandı, dekor, kostüm tamamlandı. Oynanacak piyesi ve tarihini Hariciye Murahhaslığı Dairesinde Adnan Bey'e bildirdim. 6 aralık 1923 perşembe akşamı Varyete Tiyatrosunda (şimdiki Dormen Tiyatrosu) Türk Kadınlarıyla OTELLO oynanacağını bildiren kısa bir ilân Akşam gazetesinde çıktı.

Oyun başladı: Cumhuriyetin ilanından tam otuz sekiz gün sonra. İstanbul'da bir devrimi perçinleyecek ve Türk Tiyatrosunda «Kadınlar Çağı» gerçekleştirecek olan perde açıldı. Bedia Muvahhit «Desdemona»yı, Münire Eyup = Neyir Neyir «Emilia»yı canlandırdılar. Piyes hiç aksamadan oynandı. Oyun süresince hiç bir taşkınlık olmadı, alkıştan başka! Böylelikle İstanbul'da, Cumhuriyet Hükümeti'nin yetkili mümessilleri önünde, Türk kadınına bağnazlık eliyle vurulan pranganın halkaları kırılmış oldu. Tiyatro sanatı da Cumhuriyet'in edemlerinden ilkinin böyle tanıdı ve tattı.

Mutlu Sonuç

Oyun bitti: Heyecandan ve aşırı yorgunluktan bitkin bir durumda, tavuk tabutu kadar dar soyunma odalarından soğuk havaya çıkar-ken bütün arkadaşlarda, yılların özlemini gerçekleştirmenin, sözden işe geçmiş olmanın mutluluğu vardı.

Yankısı ne oldu? «Othello son günlerde İstanbul Türk âleminin gerçek bir sanat hadisesi oldu. Türk sanatkarlarının vodvil'den dünyanın büyük bir saheserine atılmaları, Türk âleminin emsalsiz bir zağbetle böyle bir eseri karşılması, Türk kadın sanatkarların iştiraki bunu şayanı tebrik bir «vak'a» haline soktu.

6 aralık gecesi, Varyete Tiyatrosu çok dik-katli, çok alâkadar ve güzide bir Türk halkı ile hincahınc doluydu (...) Bu geceyi memlekette sahne sanatı yolunda yalnız ilk adım diye değil, uzun bir yolun başlangıcı diye telâkki etmek isteriz.» (1)

Birkaç satırını yukarıya aktardığımız bir buğuk sütunluk yazıda önerildiği gibi bu bir başlangıç oldu. Nitekim yeni yeni hanımlarımızın katılmasıyla tiyatromuzun Cumhuriyet döneminde (Yeniden Dirilişi) sayılan ve eşsiz takım çalışması diye anılan bir (Ferah Yılı = 1924-1925) doğdu.

Bence, 6 aralık 1923 sanat çevremizde duyulan ve güçlü nefesi Ankara'daki Büyük Önderden gelen ilk «KALK» borusudur.

Elli yıl sonra bugün, gazete sayfalarını açıp sıra sıra Türk kadın sanatçıların adlarını okudukça hep kendî kendime sorarım:

«Acaba bu seçkin hanımlarımız, kendilerine bugünkü ortamı sağlamak için, Semender gibi ateşe atılan, özünün cellâdı, deliler evinde can veren Kahraman AFİFE'nin cileli savaş öyküsünü biliyorlar mı?» diye.

(1) Halide Edip, Akşam, 9 Aralık 1923 No. 1858

